

Зміст

<i>Вступ</i>	5
<i>Зауваження від редактора</i>	21
Боргова розписка (1920).....	23
Кошмар (Фантазія в чорних тонах) (1932).....	42
Що з цим робити? (1933).....	71
Грейсі ні в сих ні в тих (1934).....	92
Подорож разом (1935—1936).....	105
Я віддав би життя за тебе (Легенда озера Лур) (1935—1936).....	125
Вихідний день у коханні (1935—1936).....	156
Циклон у тихому краю (1936).....	162
Перлина і хутро (1936).....	181
Пальці вгору (1936).....	205
Прийом у дантиста (1936—1937).....	239
Гра в офсайді (1937).....	259
Жінки в домі (Температура) (1939).....	288
Привітання Люсі та Елсі (1939).....	334
Любов — це біль (1939—1940).....	344
Пара (не датовано).....	361
Розрізнені оповідання	383
Балетки (Балетні туфлі) (1936).....	383
Дякую за вогник (1936).....	388
<i>Подяка</i>	393
<i>Примітки упорядника</i>	395
<i>Джерела</i>	442
<i>Про автора</i>	445

БОРГОВА РОЗПИСКА

I

Ім'я, що фігурує вище, не моє — його носій дозволив мені підписати ним це оповідання. Не відкрию свого справжнього імені. Я видавець. Приймаю до друку довгі романи про молодече кохання, що їх пишуть старі діви з Південної Дакоти; детективні оповідання про заможних завсідників клубів і розбишакуватих, як апаші, дівчат із «широко розплющеними чорними очима»; есеї про загрозу того і сього, про барву місяця на Таїті, що їх пишуть університетські професори та інші нероби.

Не беру романів від авторів, яким менш ніж п'ятнадцять років. Усі колумністи й комуністи (ніколи не зможу розрізнити ці слова) ображають мене, кажучи, що я ласий на гроші. Так, я їх хочу, ще й як хочу. Їх потребує моя жінка. Їх весь час витрачають мої діти. Якби хтось запропонував мені всі гроші Нью-Йорка, я б не відмовився. Замість відкрити за рік Семюела Батлера, Теодора Драйзера та Джеймса Бранча Кабелла, я волів би видати книжку, на яку надійшло б п'ятсот тисяч попередніх замовлень. Ви теж зробили б такий вибір, якби були видавцями.

Півроку тому я уклав договір про книжку — без сумніву, вартісну річ. Написав її Гарден — парапсихолог, доктор Гарден. Його перша книжка — я опублікував її ще в 1913-му — цупко, наче піщаний краб на Лонг-Айленді, вчепилася за вершину успіху, а парапсихологія ж у той час була далеко не в такій моді, як нині. Ми рекламували нинішню новинку як документальне свідчення з потужністю п'ятдесят не те що кінських — серцевих сил. Небіж автора, Косгроув Гарден, загинув на війні, й доктор Гарден стримано та шанобливо описав своє спіритичне спілкування з ним за допомогою різних медіумів.

Гарден — це не якийсь собі інтелектуал-вискочка, а відомий психолог, доктор філософії Віденського університету, доктор права Оксфордського університету, ще й колишній запрошений професор в Університеті Огайо. Ця книжка не відзначається сухістю чи наївністю. Його підхід ґрунтувався на фундаментальній розважливості. Наприклад, у книжці згадано, що якимось до автора прийшов молодик на прізвище Вілкінз і заявив, що небіжчик винен йому три долари вісімдесят центів. А тоді попросив доктора Гардена з'ясувати, що думає робити покійник із цим боргом. Але доктор Гарден навідріз відмовив. Вважав, що такі розпитування померлих — це щось схоже на молитви до святих, щоб ті допомогли відшукати загублену парасольку.

Три місяці ми готувалися до публікації. Набрали різними шрифтами три версії першої сторінки, заплатили захмарний гонорар п'яти художникам, замовивши в кожного два малюнки для суперобкладинки, аби потім із усього цього вибрати найкращий варіант. Текст вчитали не менш як сім кваліфікованих коректорів, щоб ні одній комі не затремтів хвостик, щоб ні одну літеру не змазало вічко, щоб не різало вибагливих очей Великій американській публіці.

Вже за чотири тижні до призначеної дати опублікування величезні стоси книжок розійшлися на всю тисячу румбів літературного компаса. До самого тільки Чикаго ми надіслали двадцять сім тисяч примірників. До Галвестона (штат Техас) — сім тисяч. Позітхавши, по сотні книжок закинули в Бісбі (штат Аризона), Ред-Вінг (штат Міннесота) й Атланту (штат Джорджія). Впоравшись із великими містами, ми навмання порозкидали дрібні партії по двадцять, тридцять чи сорок штук по всьому континенті — немовби митець, що завершує свою картину з піску, пускаючи тонкий піщаний струмінчик зі жмені.

Наклад першого видання книжки досяг трьохсот тисяч примірників.

Тим часом рекламний відділ був зайнятий шість днів на тижень — від дев'ятої ранку до п'ятої вечора, виділяючи курсивом, підкреслюючи рядки, змінюючи малі букви на великі й ще більші; готуючи лозунги, заголовки, замітки й інтерв'ю для газет;

добираючи світлини, на яких доктор Гарден думав, розмірковував і мислив; добираючи фотографії, на яких він був із тенісною ракеткою, ключкою для гольфу й зі своєю зовицею на океанському узбережжі. Цілими дюжинами йшли з-під пера літературні замітки. Нагромаджувалися штабелі подарункових примірників, призначені для критиків із тисячі газет і щотижневиків.

Датою публікування призначено 15 квітня. Чотирнадцятого числа напружена тиша заповнила всі кабінети нагорі, а внизу, у відділі роздрібного продажу, службовці нервово поглядали на порожні місця, де стоятимуть штабелі книжок, і на порожні вітрини, над якими весь вечір доведеться працювати трьом умілим оформлювачам — укладати книжки кубами, пірамідами, конусами, колами, серцями, зірками та паралелограмами.

Вранці 15 квітня, о восьмій п'ятдесят п'ять, старша стенографістка міс Джордан від хвилювання зомліла й упала в обійми мого молодшого компаньйона. Точно о дев'ятій старий джентльмен із пишними бакенбардами а-ля Дандрері придбав перший примірник «Аристократії світу духів». Велика книга побачила світ.

Три тижні по тому я вирішив поїхати до Джоліета, що в Огайо, щоб побачитися з доктором Гарденом. Десь так, як Магомет (а може, Мойсей?) з горою. Доктор Гарден був скромний і сором'язливий; конче треба було підбадьорити, поздоровити його й запобігти можливим пропозиціям видавців-конкурентів. Я мав намір влаштувати все так, щоб забезпечити для себе його наступну книжку, тож узяв із собою кілька гладко написаних контрактів, один із яких на п'ять найближчих років мав би зняти з Гарденових плечей тягар усіх неприємних ділових проблем.

Мій поїзд виїхав із Нью-Йорка о четвертій. Маю звичку брати у відрядження кілька примірників своєї найважливішої книжки й у дорозі давати їх почитати найбільш інтелектуальним на вигляд попутникам — з надією, що таке видання приверне увагу якоїсь нової групи читачів. Ми ще не доїхали до Трентона, а леді з лорнетом із сусіднього купе вже підозріливо гортала сторінки першого примірника, юнак на верхній полиці мого купе заглибився в читання другого, а рудувата дівчина

з дивовижно лагідними очима грала в хрестики-нулики, поклавши аркушик паперу на задню обкладинку третього.

Сам я придрімав. Нью-джерсійський краєвид непомітно змінився пенсильванським. Ми проїжджали повз безліч корів, силечу лісів та ланів і — кожних двадцять хвилин — одного й того самого фермера, що сидів у фургоні поряд сільської залізничної станції, жуючи тютюн і задумливо спозираючи на вікна пульманівських вагонів.

Цього фермера ми проминули разів десять-п'ятнадцять, коли раптом мою напівдрімоту обірвав юний сусід у купе, що негучно побуркував і похмикував, помахуючи ступнею вгору-вниз, як барабанщик в оркестрі. Я здивувався й зрадив, побачивши, що він дуже зворушився — від книжки, яку міцно стиснув довгими білими пальцями, від «Аристократії світу духів».

— Либонь, зацікавила вас ця книжка, — весело зауважив я.

Юнак із худорлявим обличчям глянув на мене очима, які бувають тільки в тих, що пізнали спіритизм, і в тих, що заперечують його.

Здавалося, він ще не зовсім отямився від читання, тож я повторив своє питальне звернення.

— Зацікавила?! — вигукнув він. — Зацікавила?! Господи!

Я придивився до нього. Еге ж, цілком очевидно, що це або медіум, або один із тих молодиків, які пишуть гумористичні оповідання про спіридуалістів для популярних журналів.

— Видатний зразок... літературної праці, — відповів він. — Герой, безперечно... так би мовити... провів мало не весь час після смерті, диктуючи текст своєму дядькові.

Я згодився, що, мабуть, так воно й було.

— Цінність книжки, звичайно ж, — зітхнувши, зауважив мій співрозмовник, — цілковито залежить від того, де тепер перебуває молодий покійник... з його слів.

Я спантеличився.

— Певна річ. Мабуть, він у... раю, а не в... не в чистилищі.

— Так, — задумливо проказав він. — Був би конфуз, якби виявилось, що небіжчик опинився в чистилищі. А ще більший конфуз — якби виявилось, що він деінде.

Це вже перейшло міру.

— У житті цього молодика не було нічого такого, з чого можна було б припустити, що він потрапив у... у...

— Звичайно, не було. Я розмірковую не про місце, яке ви мали на увазі. Кажу тільки про конфуз, що міг би статися через чистилище або ще якусь іншу місцину.

— Яку саме, сер?

— Наприклад, Йонкерс.

На те я здригнувся.

— Що?

— Якщо він у чистилищі, то це ще невеликий огріх. Та якщо він у Йонкерсі...

— Шановний сер, — роздратувавшись, перебив я його, — що може пов'язувати Йонкерс і «Аристократію світу духів»?

— Ніщо. Я тільки зауважив, що коли він у Йонкерсі...

— Але ж він не в Йонкерсі.

— Так, не в Йонкерсі. — Помовчавши, юнак знову зітхнув. — Насправді він зовсім недавно вибрався з Пенсильванії до Огайо.

Цього разу я зірвався на ноги — нерви підвели. Ще не втямивши, куди хилить мій співрозмовник, я вже відчув, що він натякає на щось важливе.

— Хочете сказати, — поспішно спитав я, — що відчуваєте його астральну сутність?

Юнак рвучко випростався.

— Годі! — різко відповів він. — Здається мені, що весь останній місяць я забавляю легковірних дамочок і Безілів Кінгів усіх Сполучених Штатів! Так склалося, сер, що мене звать Косгроув П. Гарден. Я живий, ніколи не вмирав, а після читання цієї книжки вже не вважатиму, що вмирати — цілком безпечна справа!

II

Від подиву та жалю я зойкнув, і дівчина по той бік проходу так налякалася, що замість нулика поставила хрестик.

Мені тут же примарилася довжелезна — від мого видавництва на Сороковій стрит аж до Бавері — черга з п'ятиста тисяч

осіб, кожна з яких міцно стискає в руках «Аристократію світу духів» і кожна вимагає повернути їй два долари п'ятдесят центів. За якусь мить я подумав, чи не можна було б змінити імена персонажів і жанр — перевести книжку з документалістики в белетристику. Ба, пізно це робити. Триста тисяч примірників уже в руках американської публіки.

Коли я більш-менш оговтався, юнак розповів мені історію своїх пригод, відколи його оголосили загиблим. Три місяці в німецькому таборі військовополонених, десять місяців у шпиталі через запалення мозку, а ще один місяць пішов на те, щоб пригадати своє ім'я. Повернувшись до Нью-Йорка, за якихось півгодини молодий вояк перестрів давнього приятеля. Той витріщився на нього, похлинувся й знепритомнів. Коли приятель отямився, вони вдвох зайшли до аптеки випити коктейлю, і цілу годину Косгроув Гарден слухав дивовижну оповідь про самого себе, схожої на яку ніхто й ніколи не чув.

Він під'їхав на таксі до книгарні. Потрібну йому «Аристократію світу духів» уже розпродали. Косгроув негайно сів у потяг до Джоліета, що в штаті Огайо, і з рідкісної примхи долі дістав у руки книжку, яку шукав.

Спершу я подумав, що маю справу з шантажистом, але, порівнявши його із зображенням на фотографії, поміщений на 226-й сторінці «Аристократії світу духів», я переконався, що переді мною таки Косгроув П. Гарден. Схуд, змужнів, зголив вуса, але це був саме він.

Я зітхнув — глибоко й трагічно.

— Це ж треба — саме тоді, коли «Аристократія» має кращий збут, ніж художня книжка.

— Ніж художня?! — сердито передражнив він мене. — Та вона така і є!

— У певному сенсі... — згодився я.

— У певному сенсі?! Це ж справдешня літературщина! Книжка відповідає всім вимогам жанру: це суцільна довжелезна солоденька брехня. Невже ви назвете її правдивою?

— Ні, — спокійно відповів я. — Назву її документальною. Документалістика — це жанр, що стоїть між вигадкою і правдою.

Розгорнувши навмання книжку, він жалісно й пронизливо скрикнув, чим змусив рудувату дівчину зробити паузу в тому, що було принаймні півфіналом турніру з хрестиків-нуликів.

— Погляньте! — проскиглив Косгроув. — Погляньте! Написано «понеділок». Ось вам до відома, як я прожив понеділок на «далекому узбережжі». Прошу вас! Подивіться! Я нюхав квіти! Провів цілий день, нюхаючи квіти! Бачите чи ні? На 194-й сторінці, нагорі, я нюхаю троянду...

Я обережно підніс книжку до ніздрів.

— Не відчуваю запаху, — сказав я. — Хіба що друкарською фарбою відгонить...

— Не нюхайте! — вигукнув він. — Читайте! Ось тут я нюхаю троянду, і це дає мені привід виголошувати у двох абзацах своє захоплення підсвідомою шляхетністю людини. Одна маленька понюшка! А тоді я присвячую добру годину маргариткам. Господи! Відтепер я не зможу й очей показати на зустрічі університетських випускників.

Перегорнувши кілька сторінок, Косгроув знову застогнав.

— А тут я з дітьми. Танцюю з ними. Весь день проводжу з дітьми, і ми витанцьовуємо. І то не просте собі шимі, а щось естетичне. Я не вмю танцювати й не терплю дітей. Та як тільки вмер, з мене зробили гібрид нянечки й хориста.

— Ось вам уривок, — ризикнув я дорікнути йому, — який вважають дуже гарним. Подивіться, тут описано вашу одягу. Ви вбрані... зараз гляну... гм, у щось таке, як тонкі прозорі шати. Вони розвіваються за вашими плечима...

— ...щось таке, як розвіяна спідня білизна, — похмуро буркнув він. — Ще й уся моя голова покрита листям.

Довелося згодитися, там справді згадано листя.

— А однак, — сказав я, — могло бути набагато гірше, подумайте тільки. Автор міг би справді виставити вас на посміх, якби змусив відповідати на запитання про те, котру годину показує годинник вашого діда, або про заборговані три долари вісімдесят центів, які ви колись програли в покер.

Запала мовчанка.

— Мій дядько дивак, — задумливо мовив Косгроув. — Здається мені, що він несповна розуму.

— Зовсім ні, — запевнив я. — Все життя маю справу з авторами, і з-поміж усіх тих, що мені траплялися, у нього чи не найздоровший глузд. Доктор Гарден ні разу не пробував позичити в нас грошей, ні разу не просив звільнити з роботи весь наш відділ реклами й ні разу не запевнив нас, що нікому з його приятелів не вдалося знайти жодного примірника його книжки на весь Бостон.

— Все одно виб'ю з нього оте астральне тіло. Хай дістане прочухана.

— І тим обмежитесь? — занепокоївшись, спитав я. — Ви ж не виступите під своїм справжнім іменем, не зірвете продажу книжки, правда?

— Що?

— Звичайно ж, ви цього не зробите. Подумайте, яке розчарування ви могли б викликати. Ви засмутили б п'ятсот тисяч читачів.

— Усі вони — жінки, — понуро відказав він. — Їм подобається сумувати. А ви подумайте про мою дівчину — мою наречену. Як, по-вашому, вона поставилася до мого нового курсу на квіти після того, як ми розлучилися? Гадаєте, вона схвалює мої танці з купою дітлахів на всій... на всю двісті двадцять першу сторінку? Ще й голяка!

Я впав у відчай. Конче треба було зразу ж дізнатися все найгірше, що мене чекає.

— І що... що ви гадаєте робити?

— Що робити?! — знавіснівши, вигукнув Косгроув. — Посадити в тюрму дядька разом із його видавцем, прес-аташе та всією видавничою гоп-компанією, аж до хлопчика на побігеньках, що подавав оті кляті шрифти складачам.

III

На дев'яту ранку наступного дня, коли ми добралися до Джоліета, штат Огайо, я с'як-так вгамував Косгроува й довів його до якоїсь подоби здорового глузду. «Ваш дядько — стара

людина, — торочив я, — він збився на манівці. Сам себе вві в оману, в цьому годі сумніватися. Ймовірно, в дядька слабке серце, тож він може й сконати, побачивши небожа, що зненацька з'явився на доріжці перед домом».

Звичайно, я весь час думав про те, що ми могли б дійти якогось компромісу. Якби вдалося вмовити Косгроува, щоб за помірну суму припише років на п'ять, то все було б гаразд, як і раніш

Отже, рушивши з невеличкої станційки, ми оминули селище й у гнітючій тиші пройшли півмилі до житла доктора Гардена. Коли залишилося йти якихось сто ярдів, я зупинився й обернувся до Косгроува.

— Почекайте тут, — попрохав я. — Мушу попередити його, щоб часом не сталося шоку. Повернуся за півгодини.

Спершу він заперечував, та зрештою понуро сів на густу траву біля дороги. Витерши спітнілого лоба, я пішов стежкою до будинку.

Повен сонячного світла сад доктора Гардена приховували японські магнолії, ронячи рожеві сльозинки на траву. Я зразу ж побачив господаря, що сидів біля відчиненого вікна. Сонце лилося, крадькома пробиралося в кімнату, потайки подовжувало квадратні світляні плями на письмовому столі, на безладно розкиданих паперах, а відтак і на колінах самого доктора Гардена, на його кудлатій, увінчаній сивиною голові. Його тонкі пальці діловито перебирали пачку газетних витинків, тільки-но видобути з бурого конверта, що лежав перед ним на столі.

Малопомітний під покровом магнолій, я підійшов доволі близько й уже мав обізватись, аж тут помітив дівчину в пурпурній ранковій сукні. Пригнувшись, вона пробралася під низько навислим гіллям яблунь, що росли в північній частині саду, і моріжком попростувала до будинку. Позадкувавши, я спостерігав, як дівчина підійшла до відчиненого вікна й запросто повела мову з великим доктором Гарденом.

— Хочу з вами поговорити, — різко сказала вона.

Доктор звів очі, і з його руки випурхнув клопоть «Філадельфії пресс». Либонь, це була стаття, у якій його титулували «новим Іоанном Богословом».